

SZILUETT

Korszerű
történelmi
életrajzok

TÓTH FERENC

A hercegség nélküli herceg

Lotaringiai Károly

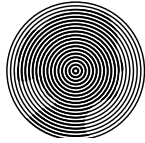
(1643–1690)

Tóth Ferenc

A hercegség nélküli herceg

Lotaringiai Károly

(1643–1690)

SZILUETT

Korszerű
történelmi
életrajzok

A Kronosz Kiadó
és a Magyar Történelmi Társulat
sorozata

Sorozatszerkesztők:

Fedeles Tamás
Gózszy Zoltán
Kerepeszki Róbert
Rainer M. János
Varga Szabolcs
Vonyó József

Sorozatterv: Tepes Ferenc

TÓTH FERENC

A HERCEGSÉG NÉLKÜLI HERCEG
LOTARINGIAI KÁROLY
(1643–1690)

KRONOSZ KIADÓ
MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

PÉCS–BUDAPEST
2021

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2018-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

print ISBN 978-615-6048-93-6

pdf ISBN 978-615-6048-94-3

A kötetet szerkesztette:
GŐZSY ZOLTÁN és VARGA SZABOLCS

A mutatókat készítette:
ERŐSS ZSOLT
A kötetben szereplő térképeket készítette:
NAGY BÉLA

A címlapkép forrása:
Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár 4.3.89.1

ISSN 2064-518x

© Tóth Ferenc
© Magyar Történelmi Társulat
© Kronosz Kiadó

TARTALOM

BEVEZETŐ	9
LOTARINGIA HANYATLÁSA ÉS AZ IFJÚ HERCEG	15
Egy hercegség két világhatalom végvidékén	15
IV. Károly herceg viszontagságos uralkodása	20
Egy vezér gyermekkora	23
Elveszett illúziók	28
MESTER ÉS TANÍTVÁNYA	33
Az 1664. évi magyarországi hadjárat és a herceg hőstette	33
Montecuccoli hatása	43
Szertefoszló lengyel álmok – lotaringiai illúziók	47
A lotaringiai herceg és a murányi Vénusz	50
Újabb küzdelem az elveszett hercegségekért	53
A CSÁSZÁRI HADAK FŐVEZÉRE	57
Montecuccoli öröksége	57
Lotaringiai herceg és császári fővezér	61
Családalapítás	67
A tárgyalóasztalnál	68
Tirol kormányzója	69
A felső-magyarországi események hatásai	73
Egy új háború küszöbén	77
Kara Musztafa nagyvezír Bécs kapui előtt	79
Bécs védelme	85
A kahlenbergi ütközet	90

TARTALOM

A SZENT LIGA ÉS A TÖRÖK KIÚZÉSE MAGYARORSZÁGRÓL	99
A kiaknázatlan győzelem	99
A Szent Liga létrejötte	102
A nemzetközi kapcsolatok helyzete	
Európában 1684-ben	104
A háborús előkészületek	
és Buda első ostroma 1684-ben	106
Az 1685-ös hadjárat hadműveletei	
és Thököly Imre bukása	115
BUDA OSTROMA ÉS KÖVETKEZMÉNYEI	123
Az 1686-os ostrom előkészületei	124
Az ostrom kezdete	129
A fordulópont: a lőporraktár felrobbanása	134
A budai vár bevétele	138
Buda visszafoglalásának jelentősége	144
Az 1687-es hadjárat és a „második mohácsi csata”	147
Lotaringiai Károly és az Erdélyi Fejedelemség	155
A császári győzelmek következményei	159
A LOTARINGIAI HERCEG A KÉTFRONTOS HÁBORÚBAN	163
Belgrád elfoglalása	163
Küzdelem két fronton: a pfalzi háború	
és a folytatódó török háború	165
Károly herceg utolsó hadjárata	168
LOTARINGIAI KÁROLY ÖRÖKSÉGE	177
A herceg halála	177
Lotaringiai Károly testamentumai	181
A <i>Politikai testamentum</i> főbb gondolatai	185

TARTALOM

Reformjavaslatok a felvilágosodás szellemében	188
Az örökösök	195
A HERCEG EMLÉKEZETE	199
A csendes herceg	199
Egy vallásos herceg a barokk korban	201
A keresztény hős kultusza és emlékezete	205
EPILÓGUS	213
Jegyzetek	215
Felhasznált források és irodalom	225
Illusztrációk jegyzéke	243
Képek	243
Térképek	244
Személynevek mutatója	247
Településnevek mutatója	254
Summary	257

BEVEZETŐ

Lotaringiai V. Károly herceg személye szorosan összefonódik a kora újkori Magyar Királyság történetével, elsősorban Buda visszavételében (1686) és az ország oszmán hódoltság alóli felszabadításában játszott császári fővezéri szerepe miatt. A budai Várnegyedben számos felirat, emlékhely őrzi a nevét, és Benczúr Gyula híres millenniumi történelmi festményén (*Budavár visszavétele*, 1896) jelképesen fehér lovon vonult be a magyar történelmi panteonba. Ugyanakkor e neves történelmi személyiség életművének beható kutatása sokáig a magyar és a nemzetközi történetírás közös adóssága maradt. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy korának több hasonló európai történelmi egyéniségéhez hasonlóan Károly herceg a nemzeti történetírások mostohagyermekévé vált. Emlékezete szorosan összekapcsolódott a történelem során gyakran gazdát cserélő lotaringiai területek történetével, amelyek ma ahhoz a Franciaországhoz tartoznak, amellyel a herceg hajdan sokat háborúzott. A francia történelemliteratúrákban emiatt nagyon kevés helyett kapott a személye, inkább csak regionális vagy helytörténeti munkákban emlékeznek meg róla. Noha a lotaringiai hercegi címet viselte, soha nem uralkodott saját hazájában, méltán nevezték a kortársai „hercegség nélküli hercegnek”. Így nincsen nemzet vagy állam, amely teljes mértékben azonosulna személyével és örökségével. Éppen ezért az utókor igen változatos és gyakran anakronisztikus képet őrizz róla. Ez alól a magyar történelmi emlékezet sem kivétel, mivel a romanti-

kus és nemzeti történetírásunkban az idegenként elkönyvelt és császárhűnek megbélyegzett hadvezérek számára – még akkor is, ha pályájuk egy fontos szakaszában egykor a Magyar Királyságért is küzdöttek – szintén nem jutott kellő figyelem, és ha mégis, akkor is inkább a negatívumok kerültek elő, árnyalt bemutatásra még kísérlet is alig történt.

Érdeklődés híján még a hiteles életrajzhoz szükséges történeti források teljes körű feldolgozása sem történt meg. Ennek persze forrástani oka is volt: a herceg mozgalmas élete és hercegségeinek még mozgalmasabb történelme miatt a rá vonatkozó források nagyon szétszórta maradtak fenn. Ausztriában, Franciaországban, Magyarországon, sőt szinte valamennyi európai ország levéltárában találunk rá vonatkozó iratokat. Ezen gyűjtemények közül a legfontosabb hagyaték a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv Lothringisches Hausarchiv részlegében található. Az e gyűjtemény részét képező francia nyelvű hadi naplók kéziratainak jelentőségére elsősorban a jubileumi évfordulók eseményei hívták fel a figyelmet. 1933-ban, Bécs második ostromának 250. évfordulójára adta ki Ferdinand Stöller a herceg hadi naplójának bécsi eseményeket tárgyaló fejezetét. Magyarországon az 1986-os jubileumi évben – több színvonalas publikáció mellett – jelent meg a *Lotharingiai Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról 1686* című kiadvány, amely rámutatott a herceg levéltárának gazdag magyar vonatkozású gyűjteményére.¹ A herceg életére és magyarországi tevékenységére vonatkozóan számos kisebb-nagyobb kutatás folyt, ám a 17. század legjelentősebb magyarországi háborújának fővezéréről sokáig nem rendelkezünk tárgyilagos és jelentőségének megfelelő publikációkkal. Noha a bécsi központi levéltárakban található, magyar vonatkozású, francia nyelvű hadi naplóinak feldolgozása terén fontos lépések történtek,

ugyanakkor nagy igény volt egy tudományos szemléletű, a szélesebb olvasóközönség számára is elérhető életrajzra, amely e fontos történelmi személyiséget az újabb kutatási eredmények tükrében hitelesen ábrázolja. Ezért az elmúlt években igyekeztem feltérképezni és feltárni a herceg magyarországi tevékenységére vonatkozó legfontosabb katonai, politikai és diplomáciai forrásokat. Hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonítottam a herceg nevében vagy neve alatt megjelent könyvek, nyomtatványok és metszetek tudományos feltárásának és lehetőségek szerinti feldolgozásának.

A herceg életének szentelt számos 17–18. századi kiadvány módszeres és összehasonlító tanulmányozásával lehetővé vált azok főbb történelmi forrásainak megállapítása és irodalmi mellett történelmi értékük megbecslése is. Ezek közül kiemelt jelentőséget tulajdoníthatunk a Jean de La Brune által írt életrajznak (*La vie de Charles V. duc de Lorraine et de Bar, généralissime des troupes impériales*), amely nem sokkal a herceg halála után, 1691-ben jelent meg Amszterdamban.² A több kiadást és fordítást is megért *Testament politique de Charles duc de Lorraine et de Bar. Déposé entre les mains de l'Empereur Leopold à Presbourg le 29. novembre 1687. en faveur du Roy d'Hongrie et ses Successeurs arrivans à l'Empire* jelentősége szintén óriási, hiszen e munka részben a Habsburgok 1687-ben megszavazott örökletes magyar királyi címére alapozott politikai és diplomáciai gondolatok gyűjteménye, amelyet többször is kiadtak a 17–19. századok folyamán.

A herceg életére vonatkozóan viszonylag kevés tudományos igényű monográfiával rendelkezünk. A Lotaringiai Károly halála utáni évtizedek bőségét követően a 18. század első felében a neves lotaringiai történész és egyháztudós, Dom Augustin Calmet szentelt neki részletes, átfogó életrajzot, amelyet az

Histoire ecclésiastique et civile de Lorraine című munkában jelentetett meg. E Lotaringiai Károly fia, Lipót herceg által megrendelt monumentális Lotaringia történetében François Le Bègue apát részletes kézírata alapján dolgozta fel Dom Calmet a herceg életét és hadjáratainak történetét. E munkát eredetileg Charles-Hyacinthe Hugo apátra³ bízta, akinek a tollából szintén fennmaradt két változatban egy kéziratos Károly-életrajz,⁴ ám azt végül a szerző politikai nézetei miatt nem jelentették meg. Az étivali apáti címet viselő Hugo atya ugyanis egy ideig támogatta egy új egyházmegye létrehozását Saint-Dié központtal, 1724-től azonban szembefordult ezzel a törekvéssel, és inkább a saját nullius apátsága autonómiájáért küzdött a Szentszéken. E próbálkozásai azonban nem jártak sikerrel, főleg a Lotaringia jövőjét rendező 1735-ös bécsi egyezmény miatt. Hugo apát kéziratai ma a nancy-i városi könyvtár kézirattárában találhatóak (MS 824–825). A kéziratban maradt életrajzok sorában meg kell említeni egy egyedülálló forrást, amelyet a metzi városi könyvtárban őriznek (MS 992). Egy névtelen szerző által írt életrajzról van szó, amely más szempontok alapján ábrázolja a herceg életútját. Ebben például hangsúlyosabban jelennek meg a magyarországi belpolitikai események is.

A következő évszázadok során csak kevesen kutatták a herceg élettörténetét. A francia, német, magyar és osztrák történészek „óvatosságára” kevés indokot találunk, hiszen a korszak kiemelt forrásai már régóta ismertek voltak a kutatók előtt. A magyarázat valószínűleg egyrészt az, hogy Lotaringiai Károly személyét és jelentőségét nehezen lehetett beilleszteni a nemzeti történetírások szűk kereteibe, másrészt az évszázadokon keresztül vitatott hercegségeinek „kényes kérdése” sem tette időszerűvé a személyét. Elzász-Lotaringia problémája miatt a francia és német történetírás rendkívül eltérően viszonyult e kérdéshez.

Lotaringia 1870 utáni részleges elcsatolása miatt a francia történetírás nem szívesen foglalkozott a hercegségek birodalmi múltjával, hanem inkább e területek szoros franciaországi kapcsolódásait igyekezett kihangsúlyozni. Erre jó példa Haussonville grófnak Lotaringia Franciaországba való beolvadásáról szóló nagy ívű történeti munkája (Joseph-Othenin-Bernard de Cléron comte d’Haussonville: *Histoire de la réunion de la Lorraine à la France* [3 k.], Paris, 1854–1859.). A helyzet a 20. század elején tovább éleződött, amikor Elzász-Lotaringia ismét egy háborús vetélkedés tétjévé vált. A német történetírásban a második világháború alatt került ismét előtérbe Lotaringiai V. Károly herceg személye, aki nemcsak a lotaringiai területekért küzdött megalkuvást nem ismerve Franciaország ellen, hanem egyben a császárság keleti terjeszkedésének legjelentősebb személyiségei közé is tartozott. Nem véletlen, hogy éppen ekkor jelent meg Paul Wentzcke tollából egy tudományos igényű, ám történelemszemléletében a kor szellemiségét is tükröző monográfia.⁵ Miután a nemzetiszocialista német történetírás felkarolta a herceg személyét, nem meglepő, hogy a második világháború utáni évtizedekben nem szenteltek neki jelentősebb munkákat. Az 1980-as évek jubileumi kiadványai közül kiemelendő a francia Stéphane Gaber⁶ és az osztrák Hans Urbanski⁷ biográfiája. Ezt követően azonban egészen a legutóbbi évekig nem jelent meg tudományos igényű életrajzi munka a személyéről.

2017-ben viszont szinte egy időben két egymást jól kiegészítő tudományos publikáció is napvilágot látott, amelyekben számos új információ olvasható Lotaringiai Károly életéről. Az első kötet Laurent Jalabert *Charles V de Lorraine ou la quête de l’État* (1643–1690) című munkája volt, amely a nehéz sorsú lotaringiai hercegnek öröksége visszaszerzéséért folytatott küzdelmein keresztül mutatja be az életét.⁸ E könyv egészen

új szempontok alapján vizsgálja V. Lotaringiai Károly herceg életét és tevékenységét. A mű nem a herceg számtalan hadjáratának eseményeibe belebonyolódva mutatja be a nagyszabású hadvezért, hanem egy félresiklott pályájú uralkodó politikai és diplomáciai törekvéseit vázolja fel. A szerző a kutatásaihoz jelentős mennyiségű forrást dolgozott fel, és a kötet szinte azonnal újabb kutatások kiindulópontjává és ösztönzőjévé vált.

A másik nemrég megjelent kötet Lotaringiai Károly francia nyelvű hadi naplójának kritikai kiadása volt. A herceg ugyanis a nyugat-európai és magyarországi hadjáratainak eseményeit precízen feljegyeztette. A nagy valószínűséggel François Le Bègue lotaringiai nemes által megszövegezett hadi naplójának több változata is ismeretes a bécsi központi levéltárakban. E több ezer oldalas forrásanyag között található egy összefoglaló jellegű, gondosan megszerkesztett változat,⁹ amelyet készítői valószínűleg nyomtatott formában is szerettek volna megjeleníteni. E kéziratot egy terjedelmes bevezetővel és tudományos jegyzetekkel ellátva e sorok szerzője rendezte sajtó alá francia nyelven a neves Honoré Champion kiadó közép-európai történeti sorozatában.¹⁰ E forrást itt is igyekeztem a herceg életrajzá-
nak vonatkozó részeiben bőségesen kiaknázni.

Jelen kötet legfőbb célkitűzése egy olyan tudományos igény-
nyel, ám mégis közérthető nyelven megírt életrajz elkészítése volt, amely a legújabb adatok ismeretében hitelesen ábrázolja Lotaringiai Károlyt. Remélem, hogy e munka hozzájárul majd egy jórészt elfeledett európai jelentőségű személy magyarországi tevékenységének, különösen a Magyar Királyság felszabadításában játszott elvülhetetlen érdemeinek jobb megismeréséhez.

Szombathelyen, 2020 áprilisában

Tóth Ferenc

ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE

Képek

29. old. A fiatal herceg portréja. (Bibliothèques de Nancy)
38. old. A szentgotthárdi csata ábrázolása az *Abrégé historique et iconographique de la vie de Charles V duc de Lorraine dédié à Son Altesse Royale Leopold I. son digne successeur* című munkában. (Bibliothèques de Nancy)
40. old. Lotaringiai Károly hőstette a szentgotthárdi csatában. Louis Benoist rajza. (Bibliothèques de Nancy)
41. old. Lotaringiai Károly herceg szentgotthárdi csatában való részvételének emléktáblája a Nancy-i Segítő Miasszonyunk templomban. (Fotó: Alain Petiot).
42. old. A Lotaringiai Károly herceg által zsákmányolt török zászló a Nancy-i Segítő Miasszonyunk templomban. (Fotó: Alain Petiot).
44. old. Raimondo Montecuccoli portréja (Magángyűjtemény)
63. old. Lotaringiai Károly herceg portréja (Charles Herbel). (Bibliothèques de Nancy)
150. old. A nagyharsányi csata ábrázolása az *Abrégé historique et iconographique de la vie de Charles V duc de Lorraine dédié à Son Altesse Royale Leopold I. son digne successeur* című munkában. (Bibliothèques de Nancy)

161. old. I. József magyar király koronázásának ábrázolása az *Abrégé historique et iconographique de la vie de Charles V duc de Lorraine dédîé à Son Altesse Royale Leopold I. son digne successeur* című munkában. (Bibliothèques de Nancy)
180. old. D'Aubenton atya *Oraison funebre de Tres-Haut Tres-Puissant et Tres-Excellent prince Charles V duc de Lorraine et de Bar* című gyászbeszédének címlapja. (Bibliothèques de Nancy)
180. old. Du Poncet atya *Oraison funebre de Tres-Haut, Tres-Puissant & Tres-Excellent Prince Charles V* című gyászbeszédének címlapja. (Bibliothèques de Nancy)
180. old. Jean Claude Sommier atya *Oraison funebre de Tres-Haut, Tres-Puissant & Tres-Excellent Prince Charles V* című gyászbeszédének címlapja. (Bibliothèques de Nancy)
183. old. *A Testament politique* címlapja. (Bibliothèques de Nancy)
208. old. *A Lombre de Charles V duc de Lorraine* című könyv címlapja. (Bibliothèques de Nancy)
212. old. Lotaringiai Károly herceg tiszteletére tervezett diadalív Nancy-ban (Claude Jacquart). (Bibliothèques de Nancy)

Térképek

16. old. Lotaringiai 1000 körül
31. old. A lotaringiai és bari hercegségek 1670 körül
37. old. A szentgotthárdi csata. A szövetséges csapatok elmentamadása, 1664. augusztus 1. 10–17 óra

ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE

81. old. Kara Musztafa nagyvezír felvonulása Bécshez és visszavonulása, 1683. május–december
82. old. Lotaringiai Károly császári fővezér hadmozdulatai 1683 nyarán
84. old. Hadmozdulatok Nyugat-Magyarországon, 1683. július–szeptember
91. old. Csata Bécs térségében, 1683. szeptember 12.
117. old. Érsekújvár ostroma, 1685. július 7. – augusztus 19.
119. old. A táti csata, 1685. augusztus 16.
- 130–131. old. Buda ostroma, 1686
135. old. Budavár ostroma, 1686
149. old. Baranyai hadműveletek, 1687. június–augusztus 11.
153. old. A nagyharsányi csata, 1687. augusztus 12.
175. old. Lotaringiai Károly herceg csatái

SZEMÉLYNEVEK MUTATÓJA

- Abdurrahmán Abdi Arnaut *pasa*
127, 136, 137, 140, 142
- Acsády Ignác 51
- Ahmed *pasa*, *jenői beglerbég* 85,
88
- Ahmed *váradi pasa* 121
- Ahmet Deselebit 128
- Alcantarai Szent Péter 203
- Antal, I. (Jó) *lotaringiai herceg* 18
- Apafi Mihály 77, 80, 87, 156, 157
- Asfeld báró, Alexis Bidal 174,
221
- Asti báró, Michele d' 141
- Auersberg gróf, Franz Karl von
hadsegéd 94
- Ausztriai Mária Anna *osztrák fő-
hercegnő, spanyol királynő* 24
- Aviánói Márk 77, 103, 113, 203,
218
- Badeni Hermann 79, 80, 113,
125, 147, 163, 171, 204
- Badeni Lajos Vilmos *badeni ör-
gróf* 94, 108, 134, 139, 144,
145, 148, 149, 159, 163, 164
- Badeni Lipót Vilmos *badeni ör-
gróf* 36, 39,
- Barberini *bíboros* 104
- Barkóczy Ferenc 110
- Beauvau, Henri de 25, 34, 35, 39,
206, 207,
- Bély, Lucien 205
- Benczúr Gyula 9
- Benoist, Louis 39, 40
- Bielk gróf 152
- Boham *francia ezredes* 73
- Boufflers márk, Louis François
de marsall 174
- Bouillon, Gottfried 202, 207, 209
- Bourbon Katalin 19
- Brown *gróf* 35
- Buonvisi, Francesco *bíboros*,
apostoli nuncius 78, 103, 106,
122, 157
- Canon báró, Claude-François de
65, 176, 195
- Caprara, Aeneas Sylvius von 109,
119, 152
- Chavagnac gróf, Gaspard de 49
- Chéron, François 209
- Cheverny *rezidens* 116
- Chèvremont, Pierre Bayle 184
- Commercy hercege, Charles-
François de Lorraine 133, 155,
174, 220

- Condé herceg, II. Louis de Bourbon-Condé 28, 48, 55, 61, 64, 209
- Contarini, Domenico 104
- Conti herceg, François-Louis de Bourbon 45, 46, 117
- Coroni *atya* 179
- Counwald-Cucolsqui, Gaspard császári lovastiszt 52
- Créqui *marsall*, Charles III de Blanchefort-Créquy 53, 66
- Croissy, Colbert de 155, 157
- Croÿ, Charles Eugène de 109, 142
- Czobor Ádám 110, 111
- Csáky István 144
- Cserei Mihály 200, 211, 223
- d'Arquien, Marie Casimire Louise de La Grange 78
- d'Artagnan, Charles de Batz de Castelmore 55
- d'Aubenton *atya* 154, 181, 201, 206
- de la Vergne márki, Ferdinand *tábornok* 145
- di Luca, Isac 97
- Diodato, Johannes 97, 218
- Dolivar, Jean 209
- Dom Calmet, Augustin 11, 12, 39, 53
- Du Poncet *atya* 54, 180, 181, 206
- Dumas, Alexandre 55
- Durupt, Jean-Baptiste 209, 210
- Ebergényi László 111
- Erzsébet Sarolta *orléans-i hercegnő* 210
- Esterházy Pál 92, 109
- Evljia Cselebi 120
- Ferdinánd Károly *osztrák főherceg, Tirol grófja* 71
- Ferdinánd Mária *bajor választófejedelem* 78
- Ferdinánd, II. *német-római császár* 21
- Ferdinánd, III. *német-római császár* 25
- Ferenc (István), III. (I.) *lotaringiai és bari herceg* 42, 196, 197
- Ferenc József, I. *osztrák császár* 211
- Ferenc, I. *francia király* 72
- Ferenc, I. *osztrák császár* 214
- Ferenc, II. *francia király* 19
- Fontana, Domenico 143
- Forval *francia ezredes* 73
- Frangepán Ferenc 51
- Frigyes Vilmos, I. *brandenburgi választófejedelem* 58, 106
- Fülöp Vilmos *pfalzi választófejedelem* 49
- Gaber, Stéphane 13
- Gerhardt, Elzászi 17
- Giustiniani, Marco Antonio *veneczei dózse* 104
- Gonzaga Eleonóra *német-római császárné* 25, 47

- Gonzaga Margit 19
 Gröninger, Ernst von 202
 Gusztáv Adolf, II. *svéd király* 21
 Gyöngyösi István 51
- Habsburg Eleonóra *főhercegnő*
 67, 71, 72, 203, 204, 209, 223
 Habsburg Mária Anna *főhercegnő*
 197
 Habsburg Mária Antónia *osztrák főhercegnő, bajor választófejedelemné* 105
 Habsburg Ottó 214
 Hahn, Balthasar 114
 Haussonville gróf, Joseph-Othenin-Bernard de Cléron d' 13, 179, 184, 222
 Henrik, I. (Madarász) *frank uralkodó* 17
 Henrik, II. (Jó) *lotaringiai herceg*
 19, 20, 176
 Henrik, II. *francia király* 18
 Henrik, IV. (Bourbon) *francia király* 19
 Herbel, Charles 70, 205, 209, 210
 Hugo, Charles-Hyacinthe 12, 24, 205, 207, 215
 Hunyadi János 211
 Husszán *szpáhi* 137
- Ibrahim, Arnaud Uzun *budai pasa* 77, 92
 Ibrahim *pasa, Esztergom parancsnoka* 100
- Ibrahim, Sejtán *budai pasa* 112, 112, 118, 120
 Ince, XI. *pápa* 102–104
 István, I. (Szent) *magyar király*
 162
- Jacquard, Claude 209, 210
 Jalabert, Laurent 13
 Jámbor Lajos *frank uralkodó* 15
 János György, III. *szász választófejedelem* 78
 János Kázmér *lengyel király* 48
 János, III. Sobieski *lengyel király*
 56, 78, 92, 93, 97, 98, 100
 József Kelemen *bajor herceg* 170
 József, I. *magyar király* 161, 162
 József, II. *magyar király* 197, 213
- Kapisztrán János 103
 Károly, II. *lotaringiai herceg* 18
 Károly, II. *spanyol király* 62, 105, 166, 185
 Károly, III. (Együgyű) *nyugati frank király* 17
 Károly, III. *lotaringiai és bari herceg* 19, 24
 Károly, III. *magyar király, VI. Károly néven német-római császár*
 196
 Károly, IV. *lotaringiai és bari herceg* 20–23, 25, 26, 28, 30, 32, 34, 49, 53–55, 57, 61, 65, 111, 133, 202, 215
 Károly, V. *német-római császár*
 18, 19, 188

- Károly, VI. *lotaringiai és bari herceg* 20, 193
- Kászonyi Márton 52
- Klodvig, I. *frank uralkodó* 15
- Kollonich Lipót 80, 193
- Kopasz Károly *frank uralkodó* 15
- Königsegg gróf, Leopold Wilhelm von 104
- Königsegg gróf, Sigmund Wilhelm von 136, 142
- Kräusin, Johanna Sybilla 207
- Kulczycki, Jerzy Franciszek 97
- La Brune, Jean de 11, 33, 34, 39, 169, 178, 206, 207
- La Ferté Senneterre, Henri de 23
- Lajos, II. *magyar király* 154
- Lajos, XIII. *francia király* 20, 21, 24
- Lajos, XIV. *francia király* 22, 28, 30, 32, 45, 47, 51, 53, 54, 61, 62, 64, 66, 72, 74, 75, 87, 96, 103–106, 108, 116, 157, 165, 166, 168, 170, 171, 178, 179, 190, 191, 194, 196, 207
- Lama, Michel de 71
- Le Bègue, François *abbé, történetíró* 12, 14, 65, 70, 74, 80, 111, 146, 176, 182, 195
- Le Bret, Cardin *francia intendants* 21
- Le Clerc, Sébastien 207, 209
- Le Noble, Eustache 194
- Lelong, Jacques 222
- Leslie *anya* 39
- Leslie gróf, Alexander von *tábornagy* 86, 92, 120, 122
- Leszczynski Szaniszló *francia király, lotaringiai herceg* 40
- Ligniville gróf, Philippe-Emanuel de 34–36, 39
- Ligniville, Pierre de 39
- Lipót, I. *német-római császár* 30, 36, 48–50, 55, 57, 62, 63, 67, 69, 72, 76, 78, 79, 80, 100–106, 110, 121, 122, 125, 146, 147, 156, 160, 162, 170, 179, 182, 193, 195, 200, 218
- Lobkowitz herceg, Wenzel Eusebius 55
- Loret, Jean 27
- Lorraine-Armagnac, Philippe de 36
- Lotár, I. *frank király, római császár* 15
- Lotaringiai (I.) Lipót József *lotaringiai és bari herceg* 12, 72, 195, 196, 203, 207, 209–211
- Lotaringiai Anna 133
- Lotaringiai Eleonóra 72
- Lotaringiai Ferdinánd Fülöp Ferenc 24–27
- Lotaringiai Ferenc József 72
- Lotaringiai József 72
- Lotaringiai Károly Ferdinánd 72
- Lotaringiai Károly József 72
- Lotaringiai Klaudia (Claude Françoise de Lorraine) 19, 23–25, 49
- Lotaringiai Krisztina 24

- Lotaringiai Lipót Kelemen 72
 Lotaringiai Mária Anna Terézia 25
 Lotaringiai Nikoletta (Nicole de Lorraine) 19, 20, 23
 Lotaringiai Sándor Károly *herceg* 197, 223
 Louvois, Francois Michel Le Tellier 55, 167
 Löhr, Dominik 204
 Lubormirski *lengyel herceg* 87
 Lusignan *gróf* 169
 Luxembourg herceg, François-Henri de Montmorency-Bouteville *marsall* 64

 Mancini Mária 28
 Mária Terézia *német-római császárné, magyar királynő* 42, 194, 196, 197
 Marionel *anya* 25
 Marsigli, Luigi Ferdinando 60, 74, 88, 114, 119, 143
 Marteau, Pierre 194
 Martin, Jean-Baptiste 209, 210
 Mayr, Paulin 204
 Mazarin, Jules 26, 28
 Mehmed, IV. *oszmán szultán* 79, 160, 217
 Mehmed, Kara *pasa* 85
 Mehmed, Kara *budai pasa* 107, 112
 Mercy báró, Claude Florimond de 94
 Merész Károly *burgundi herceg* 18, 40

 Metternich *alezredes* 139
 Miklós Ferenc *lotaringiai és bari herceg* 20, 22, 23, 26, 28, 30, 32
 Miksa Emánuel, II. *bajor választófejedelem* 78, 105, 108, 113, 149, 164
 Mitté, Charles 209
 Montaignon, Anatole de 182, 184
 Montecuccoli, Raimondo 34, 36, 43–46, 53, 55, 57–60, 62–64, 73, 79, 80, 83, 106–108, 115, 120, 165, 190, 200
 Montpensier, Anne-Marie-Louise d'Orléans 28
 Montrichier 25
 Morosini, Francesco 159
 Murad Giráj tatár kán 79
 Musztafa, Bekri (Köprüllü) 160
 Musztafa, Bekri *janicsár* 85, 113
 Musztafa, Kara *pasa, nagyvezír* 79, 80, 86, 101
 Musztafa, Szerdár *pasa* 112
 Mylius, Jean-Christophe 184

 Nádasdy Ferenc 50, 51
 Nagy Ferenc 51
 Nagy Károly *frank uralkodó* 15
 Német Lajos *frank uralkodó* 15
 Nemours-i Mária 28–30, 47

 Orbán, VIII. *pápa* 23
 Orléans-i Gaszton 21
 Orléans-i Margit 28, 30

- Oross András 219
 Ottobone *bíboros* 104
- Pálffy János 109
 Pálffy Miklós 196
 Paoletti, Ciro 219
 Perréon, Stéphane 177
 Petiot, Alain 216
 Pfalzi Erzsébet Sarolta *orléans-i hercegné* 170, 210
 Piccolomini, Enea Silvio 151, 220
 Pio *bíboros* 104
 Ponte, Don Miguel Gonzalve de 207
 Préchac, Jean de 101
- Rákóczi Ferenc, I. 76
 Regina *szász-meiningeni hercegnő* 214
 René, *Anjou herceg* 18
 René, II. *Anjou herceg* 18, 20, 40
 Richard *atya* 49
 Richelieu, Armand Jean du Plessis de *bíboros* 20, 21, 23, 24, 184
 Riguet, François de 50
 Rimpler, Georg 85, 217
 Roller, Reinhold 194
 Romecourt 25
- Saint-Mihiel *atya* 25
 Saint-Simon herceg, Louis de Rouvroy *emlékiró* 199
 Sándor, VII. *pápa* 30
 Sándor, VIII. *pápa* 176
- Savoyai Eugén *herceg, hadvezér* 46, 108, 132, 139, 148, 154, 164
 Schulhof Izsák 142
 Schultz, Valentin Graffen von 121
 Schwarzenberg herceg, Ferdinand von 157
 Sinelli Imre 102, 218
 Sironi, Giulio 123
 Sommier, Jean-Claude 154, 158, 180, 181, 206
 Sormano, Pietro Marino 203
 Souches, Jean Louis Ratuit de 57, 139, 236
 Spinola márkí, Domenico Royas y 142
 Sporck, Johann von 51
 Starhemberg, Ernst Rüdiger von 76, 83, 85, 86, 89, 94, 109, 113, 139
 Starhemberg, Guido von 109
 Stöller, Ferdinand 10
 Strattmann, Theodore Heinrich Altet von 103, 104, 184, 222
 Suttinger, Daniel 85, 217
- Széchy Mária 51–53
 Szent Jácint 203
 Szent Norbert 204
 Szent Tádé 204
 Szulejmán *nagyvezír* 160
 Szulejmán, I. *szultán* 123
 Szulejmán, II. *szultán* 160
- Taafe gróf, François de 195
 Tessé gróf, René de Froulay de 171

SZEMÉLYNEVEK MUTATÓJA

- Thököly Imre 73–77, 80, 87, 88,
100, 101, 106, 121, 122, 160,
165
- Turenne, Henri de La Tour
d’Auvergne de 26, 55, 57–59,
63, 209
- Urbanski, Hans 13
- Uxelles márki, Nicolas Chalon
du Blé 173, 221
- Vauban, Sébastien Le Prestre de
177
- Vaudémont Károly *lásd* Károly,
IV. lotaringiai és bari herceg
- Vaudémont Ferenc 20
- Vaudémont Margit 21
- Veterani, Johann Friedrich An-
ton Ambrosius von 145
- Villars, Louis-Hector de *marsall*
155, 199, 200
- Vilmos, III. Orániai *angol király*
55, 166, 168
- Visé, Jean de Donneau de 207
- Vivero, Alfonso Perez de 25
- Voltaire 184
- Waldeck, Georg Friedrich 92,
218
- Wallis, Georg von 145
- Warnery, Charles-Emmanuel de
146
- Weitman, George 182
- Wentzcke, Paul 13
- Wesselényi Ferenc 50, 51
- Windischgrätz, Gottlieb von 54
- Wiśniowiecki Mihály 50, 56
- Zrínyi Ilona 76, 121
- Zrínyi Miklós *költő, hadvezér* 58,
120
- Zrínyi Péter 50, 51

TELEPÜLÉSNEVEK MUTATÓJA

- Aachen 174
Adony 140
Amszterdam 11
Athén 159
Augsburg 166
- Balázsfalva 156
Banja Luka 164
Baranyavár 148
Bécs 10, 12, 14, 24, 25, 30, 32–35, 43, 46, 56, 57, 72, 74, 76, 77, 80, 81, 83, 85–90, 93–99, 101, 105, 108, 109, 116, 117, 123, 141, 147, 155, 169, 171, 176, 178, 179, 181, 189, 196, 197, 200, 204, 211, 224
Bécsújhely 86, 204
Belgrád 59, 79, 80, 101, 103, 138, 147, 163, 164, 166, 181
Bender 146
Besançon 30
Bisamberg 88
Bolzano 189
Bonn 172, 174, 221
Bruck an der Leitha 217
Bruges 105
Brüsszel 26, 105, 197, 198
Buda 9, 59, 60, 106–110, 112–115, 117, 122–129, 132, 136, 138, 140, 142, 143–146, 148, 159, 169, 201, 207, 209–211
- Bulgnéville 18
Burgau 203
- Cateau-Cambrésis 19, 65
- Drinápoly 79, 102
- Eger 120, 125, 144, 147, 160
Eperjes 77, 121
Épinal 53
Érd 112
Érsekújvár 44, 45, 81, 83, 100, 117–119, 121, 122, 124
Esslingen 171
Eszék 114, 115, 120, 122, 138, 147, 160
Esztergom 45, 80, 81, 100, 102, 109, 118, 125, 147
- Fehérhegy 20, 201
Firenze 24, 30
Fogaras 73
Frankfurt 172, 197
Fribourg 64, 67
Fülek 77
- Gersthof 93
Görögfehérvár 138
Graz 145
Günzburg 203

TELEPÜLÉSNEVEK MUTATÓJA

Győr 59, 77, 78, 80, 83, 86, 147	Maastricht 55
Gyula 9, 147	Madrid 62
Haguenau 62	Mainz 172, 174, 176
Hall 204	Marsal 32
Heidelberg 171	Méhadia 42
Heilbronn 171	Metz 12, 19, 21, 54, 62, 67, 73
Heiligenkreuz 204	Milánó 187, 193
Hernals 93	Mohács 148
Hotin 146	Montmartre 30, 65
Innsbruck 70, 71, 72, 76, 178, 179, 181, 185, 195, 201, 203– 205, 211, 213	Montmédy 30
Iisztambul 159, 160, 169	Mont-Royal 69
Kahlenberg 90–100, 103, 124, 143, 145, 202	Morville 67
Kálló 75	Munkács 121
Kanizsa 45, 147	Murány 51–53, 216
Kassa 77, 101, 121	München 30
Klosterneuburg 86, 92, 94	Nagyharsány 42, 148, 150, 153– 155, 160
Komárom 59, 77, 80, 86, 125, 147	Nagyszombat 87
Koper 103	Nancy 12, 17, 18, 23, 30, 34, 35, 39, 41, 42, 50, 53, 54, 66, 67, 153, 155, 169, 181, 182, 195, 205, 206, 210–214
Köln 184, 194	Nándorfehérvár lásd Belgrád
Krakkó 87	Nijmegen 64, 68, 69, 74, 169
Krems 88	Nikolsburg 44
Lempach 203	Nógrád 115
Linz 83, 94, 103	Nürnberg 115
Lócse 77, 202	Nyalábvár 74
Lunéville 196, 197	Ottenheim 58
Lupstein 18	Párizs 22, 26–28, 30, 32, 35, 209, 222
Luxemburg 69, 105, 166, 168	

TELEPÜLÉSNEVEK MUTATÓJA

Párkány 100	Szoboszló 76
Passau 83	Szófia 164
Pécs 144	
Pest 109, 114, 123	Temesvár 195
Pétervárad 147, 160	Thionville 30
Philipsbourg 64	Tokaj 121
Pont-à-Mousson 17, 39, 50, 166	Toledo 22, 26
Pozsony 45, 80, 87, 162, 185	Toul 19, 215
Prága 189	Trier 67
	Tulln 86, 88, 90
Regensburg 54, 106, 166, 168, 171, 176, 184	Tübingen 171
Rijswijk 22, 181, 185, 195, 205, 206	Türkheim 58
Róma 30, 102, 187	
	Vác 109, 114, 120
Saarbrücken 67	Vágsellye 109
Saint-Dié 12	Valpó 160
Saint-Germain-en-Laye 22	Várad 121, 147
Salm 166	Várpalota 160
Salzbach 59	Varsó 73
Sarrebourg 166	Vasvár 34, 50, 102
Sarrelouis 69	Velence 30
Saverne 18	Verdun 15, 19
Seneffe 57	Versailles 28, 179, 196
Siklós 151	Vervins 65
Stenay 30	Vic 21
Strasbourg 69, 76, 106, 165, 166	Vincennes 22, 30
Stuttgart 171	Visegrád 109, 118
Szeged 144, 145	Wels 178
Székesfehérvár 80, 115, 125, 144, 147, 163	Wilten 203, 204
Szendrő 77	Wissembourg 165
Szentgotthárd 33–36, 38–41, 43, 45, 47, 57, 87, 155	Zenta 145
	Zrínyi-Újvár 33

SUMMARY

Charles V, Duke of Lorraine was the son of Nicolas-François de Vaudémont and Claude de Lorraine. As Lorraine was occupied by French troops, he fled to Italy in 1634 and later moved to Vienna. While living in Vienna at the imperial Court, the young man was given an appropriate education to be a future sovereign by emperor Leopold I. Afterwards, he travelled with his father to Paris and stayed at the French Court for some years. A few years before his death, Duke Charles IV signed the so-called treaty of Montmartre with Louis XIV on 6 December 1662, by which he offered him his Duchies after his death but reserved for himself their sovereignty during his lifetime. The young Charles de Lorraine was profoundly disappointed of his uncle's behaviour and left Paris suddenly the next day. After some fruitless attempts to recapture his territories, he was determined to enter the Emperor's service. The new war in Hungary between the Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire promised the opportunity to the 21-year-old young prince to distinguish himself in the war against the Turks similar to his illustrious ancestors. The first opportunity was presented by the battle of Saint-Gotthard in 1664. The battle of Saint Gotthard had a considerable influence on the career of Charles de Lorraine from another point of view as well. In fact, it was the first encounter of two significant military commanders, count Raimondo Montecuccoli and

the young Prince of Lorraine, who became the main actors of the liberation of Hungary from the Turkish occupation. They introduced the modern rules and frameworks of the occidental warfare into the Turkish wars in Hungary, a kind of military revolution which made them to be deployed also in the Hungarian Kingdom. Montecuccoli's warfare practices and methods influenced the tactical and strategic views and plans of the general officers of the imperial and royal army, Charles de Lorraine among them.

Montecuccoli became the master of Charles de Lorraine who always respected the memory of the great Italian military theorist. Charles de Lorraine honoured the memory of Montecuccoli by carefully and secretly conserving his manuscripts. Several copies of them circulated in Europe after the death of the generalissime. Some apocryphal manuscripts were probably preserved in the archives of Charles de Lorraine. Finally, he contributed mostly to the dissemination of his master's ideas because he donated the famous *Della guerra col Turco in Ungheria* containing the history of the battle of Saint Gotthard to Prince de Conti. Prince de Conti, François-Louis de Bourbon (1664–1709), was also a very cultivated gentleman of the time. Adapting his ideas to the Hungarian geography, Montecuccoli elaborated a military plan of Hungary's recapture based upon three possible ways of offensive: in the middle part of Hungary a military way along the line of the Danube, a second way along the river of Dráva, and a third one in Upper Hungary in the direction of Transylvania. This plan was the most important guideline for Charles de Lorraine's military operations.

When France re-occupied Lorraine in 1670, both Charles and his uncle fought in the Imperial Army during the 1672–

1678 Franco-Dutch War. His uncle was wounded at the Battle of Seneffe in 1674 and was replaced by Charles after his death in 1675 in the Rhineland, taking part in the recapture of Philippsburg in 1676. In recognition of this, he was appointed Generalfeld-marshal in 1676 but he was unable to build on these gains, largely due to poor logistics; in the last period of the war, he tried to re-occupy his Duchies but he suffered minor defeats. In 1679, the treaty of Nijmegen confirmed his title as Duke of Lorraine but France retained the territory and also annexed Strasbourg (1681) and Luxembourg (1684). Charles' projects of regaining his Duchies seemed increasingly remote when the Great Turkish War began. He stood for election twice as King of Poland but was unsuccessful. In 1678, he married Eleanor of Austria, widow of Michael I, King of Poland.

During the campaign of 1683, Charles stationed his army outside Vienna and focused his forces on raiding Ottoman troops and protecting resupply convoys to the city under siege. With the army of John III Sobieski and other allied forces, he defeated the besieging army at the battle of Kahlenberg on 12 September 1683. In the next years, the imperial army under the direction of Charles of Lorraine reconquered the major part of Hungary, Slavonia and Transylvania. His first siege of Buda in 1684 ended in defeat but was followed by major victories over the Ottomans at Érsekújvár (1685), at the second siege of Buda (1686) and at the second battle of Mohács (Nagyharsány, 1687). In May 1688, he resigned his military commission in favor of Maximilian II Emmanuel, Elector of Bavaria. When the war of the Palatine Succession broke out in September 1688, he returned to command imperial forces in Rhineland and reconquered Mainz and Bonn the next year. He died in Wels on 8 April 1690. He was initially buried in the Jesuit

church in Innsbruck. The highlight of the image of Charles V as a Christian hero was doubtless connected to the celebration of his burial in Nancy ten years after his death. When his son, Duke Leopold could finally recapture his Duchies in 1698, after the treaty of Ryswick, he honoured his father's memory by transferring his ashes from Innsbruck to Nancy. The ceremony took place on 22 April 1700 in the Franciscan church of Nancy, the famous church of the Cordeliers and traditional burial place of the Dukes of Lorraine.

His Testament politique, published for the first time in 1697, is a collection of ideas and recommendations proposed for the Habsburg government. According to the tradition, this work was given to the Emperor by the Duke of Lorraine on the occasion of the coronation of his son Joseph as King of Hungary in 1687. The author's identity was many times disputed during the following periods. This work is an analysis of the European states' situation, especially that of the Habsburg Monarchy and its connections, and the author proposes some enlightened projects to the Emperor and his successors.

Kiadja a Kronosz Könyvkiadó Kft.
és a Magyar Történelmi Társulat
Felelős kiadó a Kronosz Könyvkiadó Kft. ügyvezetője
és a Magyar Történelmi Társulat elnöke
Felelős szerkesztő: Erőss Zsolt

www.kronoszkiado.hu

A sorozat eddig megjelent kötetei

KEREPESZKI RÓBERT

A „tépelődő gentleman”. Darányi Kálmán (1886–1939)

LACZLAVIK GYÖRGY

Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549)

PÉTERFI BENCE

Egy székely két élete. Kövendi Székely Jakab pályafutása

UJVÁRY GÁBOR

„Egy európai formátumú államférfi”. Klebelsberg Kuno (1875–1932)

KASZA PÉTER

Egy korszakváltás szemtanúja. Brodarics István pályaképe

TÓTH IMRE

Egy polgári arisztoktata. Kánya Kálmán (1869–1945)

VÉBER JÁNOS

Két korszak határán. Váradi Péter humanista főpap, kalocsai érsek pályaképe

VARGA SZABOLCS

Leónidasz a végvidéken. Zrínyi Miklós (1508–1566)

PÜSKI LEVENTE

A Horthy-korszak szürke eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947)

OBORNI TERÉZ

Az ördögös Barát. Fráter György (1482–1551)

BAGI ZOLTÁN PÉTER

Türkenlouis. Bádeni Lajos (1655–1707)

ZÁVODSZKY GÉZA

A kolozsvári alma matertől a Magyar Nemzet rostrumáig. Pethő Sándor (1885–1940)

OROSS ANDRÁS

EURópa GÉNiusza. Savoyai Eugén élete és kora (1663–1736)

FÁBIÁN MÁTÉ

Egy fajvédő főispán a Horthy-korszakban. Borbély-Maczkó Emil (1887–1945)